

Mona Vaagan

Vi går ombord

Research-rapport om innføringen
av fjernsynet 1959-69

Familie samlet rundt TV-apparatet i august 1960.
Foto: Scanpix.

Høgskolen i Hedmark
Rapport nr. 13 – 2001

Online-versjon

Utgivelsessted: Elverum

Det må ikke kopieres fra rapporten i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Forfatteren er selv ansvarlig for sine konklusjoner. Innholdet gir derfor ikke nødvendigvis uttrykk for Høgskolens syn.

I rapportserien fra Høgskolen i Hedmark publiseres FoU-arbeid og utredninger. Dette omfatter kvalifiseringsarbeid, stoff av lokal og nasjonal interesse, oppdragsvirksomhet, foreløpig publisering før publisering i et vitenskapelig tidsskrift etc.

Rapporten kan bestilles ved henvendelse til Høgskolen i Hedmark.
(<http://www.hihm.no/Publikasjon/default.htm>)

Rapport nr. 13 - 2001

© Forfatteren/Høgskolen i Hedmark

ISBN: 82-7671-183-9

ISSN: 1501-8563

Høgskolen i Hedmark

Tittel: Vi går ombord. Research-rapport om innføringen av fjernsynet 1959-69.			
Forfatter: Mona Vaagan			
Nummer: 13	Utgivelsesår: 2001	Sider: 48	ISBN: 82-7671-183-9 ISSN: 1501-8563
Oppdragsgiver: Norges forskningsråd			
Emneord: Fjernsyn, fjernsynshistorie			
Sammendrag: Rapporten omhandler innføringen av fjernsynet i Norge i årene 1959-69, og bygger på research-materiale til en dokumentarfilm om samme tema. Den består av følgende deler: Programbeskrivelse, publikumsopplevelser og en kort gjennomgang av Morgenbladets og daværende Arbeiderbladets TV-stoff i den aktuelle perioden.			

Høgskolen i Hedmark

Title: Face to face. Research Report on the Introduction of Television in Norway			
Author: Mona Vaagan			
Number: 13	Year: 2001	Pages: 48	ISBN: 82-7671-183-9 ISSN: 1501-8563
Financed by: The Research Council of Norway			
Keywords: Television, television history			
Summary: <p>This report is based on research for a documentary about the first years of Norwegian television, 1959-69. The research covered three areas: Programmes shown on NRK, the Norwegian public service broadcaster (the only broadcasting institution in Norway until 1981), interviews with viewers, and the television coverage of two national newspapers during these crucial years of Norwegian media history.</p>			

FORORD

Denne rapporten bygger på research til en fjernsynsdokumentar om nordmenns opplevelser omkring innføringen av fjernsynet i Norge. Prosjektet ble støttet av Norges forskningsråd i 1999.

Det kan kalles et spin off-prosjekt fra Hans Fredrik Dahl og Henrik Bastiansens bok om NRKs historie etter krigen: *Over til Oslo. NRK som monopol 1945-81*. (Dahl og Bastiansen 1999). Under arbeidet med boken fikk Henrik Bastiansen ideen til å lage en dokumentarfilm om innføringen av fjernsynet, og tok kontakt med undertegnede med tanke på samarbeid om en slik film.

Gjennom 1999 arbeidet vi med planleggingen av filmen, Bastiansen som prosjektleder/ historisk konsulent, undertegnede som regissør, research- og manusansvarlig. Cinema Nord v/Lars Tømmerbakke tok på seg oppgaven som produsent. I januar tok vi første gang kontakt med NRK for å diskutere programideen, i tillegg til at vi sendte første søknad om finansiering til Norsk Kassettagiftsfond (ny søknad ble sendt i august samme år). I juni fikk vi en muntlig visningsavtale med redaksjonssjef Tore Tømter i NRK Fjernsynets allmennavdeling. I juli fikk vi tilsagn om 75 000 kroner fra Norges forskningsråd til research. Dette research-arbeidet pågikk sammenhengende ut 1999.

Det viste seg imidlertid å være vanskelig å få finansiert selve produksjonen. Samarbeidsavtalen med NRK forutsatte ekstern finansiering, noe som bød på problemer, muligens fordi eksterne støtteinstanser mente NRK selv burde finansiere en film om institusjonens egen historie. Resultatene fra research-arbeidet formidles derfor i en noe annen form enn planlagt, nemlig i den foreliggende rapporten.

Vi som arbeider med fjernsynsprogram eller forskning står i dyp gjeld til våre informanter, dvs. enkeltmennesker som tar seg tid til å fortelle oss om egne minner og erfaringer. Jeg vil takke hver og en av dem som tok kontakt med meg. Takk til Fjernsynsarkivets dyktige og velvillige stab, som hjalp til med å finne fram til ukjente programskatter. Takk til Mona Pedersen for gode råd angående utforming av rapporten. Og aller størst takk til Henrik Bastiansen, som introduserte meg for fjernsynets historie, og raust delte sine store kunnskaper.

Rena, november 2001
Mona Vaagan

Innhold

FORORD	7
1. INNLEDNING: FJERNSYNET KOMMER	11
2. METODE/ARBEIDSPROSESS	15
3. PROGRAM	19
Nyhetsreportasje	19
Portrettintervju	20
Underholdningsshow	21
Debattprogram	23
Satire	23
Spørrekonkurranser	24
Barneprogram	26
Utforskning av et nytt medium	27
Oppsummering	29
4. PUBLIKUM	31
Fjernsynet som sosial magnet	31
Det første møtet med fjernsynet	32
Program folk husker	33
Teknologisk fascinasjon	35
Fjernsynet som statusobjekt	36
Oppsummering	37
5. FJERNSYNET SETT GJENNOM AVISENE	39
Fjernsynet som teknologisk eventyr	39
Fjernsynsskjermen som sentrum for den offentlige interesse	40
Fjernsynets gjennomslagskraft	41
6. AVSLUTNING	45
LITTERATURLISTE	47

1. INNLEDNING: FJERNSYNET KOMMER¹

Hvordan opplevde nordmenn innføringen av fjernsynet? Det er tema for denne rapporten. Fjernsynet er i dag en selvfølgelig del av vår hverdag. Ved noen lette trykk på en fjernkontroll kan vi i løpet av sekunder bevege oss fra ett kontinent til et annet, ut i verdensrommet, inn i menneskekroppen. Vi kan studere en isbjørn i nærbilde, følge de fiktive hendelsene på et advokatkontor i New York og se vulkanutbrudd, oversvømmelser og politiske attentat utspille seg i direkte sending.

For 50 år siden var dette en totalt ukjent virkelighet. Noen hadde sett amerikansk fjernsyn på besøk der borte, noen hadde også opplevd BBCs sendinger i Storbritannia. Selve fenomenet hadde man ennå ikke etablert et eget norsk ord for, og vekslet mellom å kalle det *fjernsyn* og *televisjon*.

50-tallet var i stedet radioens og filmens gullalder. Ifølge NRKs lytterundersøkelse fra vinteren 1953/54 lyttet annet hvert hjem når værmelding og dagsnytt ble sendt klokka 8 om morgenen. *Ønskekonserten* samlet 73 prosent og underholdningsprogrammet *Rundtomkring* 61 prosent av lytterne. Aller størst oppslutning hadde *Barnetimen* lørdag klokka 18.00, som ble hørt av ikke mindre enn 92 prosent av alle norske barn (Dahl og Bastiansen 1999). På filmens område ble tidenes norske kinorekord satt i 1956, med over 35 millioner solgte billetter på landsbasis – et tall man i nyere tid ikke har vært i nærheten av (Evensmo 1992).

Fjernsyn var det i årene rundt 1950 høyst usikkert om vi noengang ville få her i landet. På Stortinget var meningene delte da spørsmålet første gang kom opp i 1952. Til og med på Marienlyst var man ikke uten videre innstilt på å gå i gang med egne sendinger. En NRK-medarbeider som var på rundreise i USA i 1947, rapporterte at det amerikanske programtilbudet, hvor baseball-kamper utgjorde en viktig del, var lite interessant for et norsk publikum og at mottakerapparatene dessuten var svært dyre.

”NRK bør ikke oppmuntre planene for fjernsyn, men konsentrere seg om utbygging av sendernet”, uttalte kringkastingssjef Kaare Fostervoll i 1949, ut fra at hele landet ennå ikke hadde full radiodekning (Dahl og Bastiansen 1999:

---

¹ Kilde for denne historiske innledningen er Dahl og Bastiansen 1999, hvis ikke annet er oppgitt.

104). Telegrafverket advarte også mot utbygging av fjernsyn, med utgangspunkt i de vanskelige naturforholdene, med høye fjell og trange fjorder.

Året etter nedsatte likevel NRKs styre et eget fjernsynsutvalg, Fjernsynsutvalget av 1950, ut fra den tanken at om det noengang skulle bli fjernsyn her i landet, så var det NRKs oppgave å utrede spørsmålet. Utvalget, som leverte sin innstilling i september året etter, anbefalte prøvesendinger med sikte på fast fjernsyn. Etter en rundreise i USA, snudde også kringkastingssjefen, og gikk fra nå av inn for fjernsynssaken. I 1954 gikk den første norske prøvesendingen av stabelen, og den skildres slik i Dahl og Bastiansens *Over til Oslo*:

Egertorget i Oslo var svart av folk om ettermiddagen den 12. januar 1954. I tusentall hadde de nysgjerrige trengt seg sammen i vinterkulda, fra begge sider av Karl Johans gate. Også i vinduene ut mot plassen hang tilskuerne tett. Alle stirret mot vinduet til Bøndernes Bank, der en liten kasse med buet glasskjerm sto plassert på en forhøyning midt i vinduet. (...) Straks etter klokka to gikk et forventningsfullt brus gjennom menneskemassen på torget. Folk presset seg tettere sammen, hver centimeter på plassen ble utnyttet. ”Av med hatten!” Herrene fulgte lydig dette ønsket bakfra i mengden og blottet sine hoder, som for å øke den andektige spenning. Klokka 14.13 gikk et ”åhhh...” gjennom forsamlingen (...). (Dahl og Bastiansen 1999:145)

Det første publikum fikk se på skjermen, var en klokke, deretter fulgte en grafisk test og et prøvebilde før kringkastingssjef Fostervoll i nærbilde ønsket det nye mediet velkommen.

De neste prøvesendingene fant sted høsten 1955. Høydepunktet var fjernsynsoverføringen av radioens *Show i Store studio* ledet av Erik Diesen, Rolf Kirkvaag og Leif Rustad. Prøvesendingene ble imidlertid ikke annonsert eller bekjentgjort på annen måte. Tvert imot ønsket man minst mulig oppmerksomhet rundt dem, for ikke å skape for høye forventninger i befolkningen, siden Stortinget ennå ikke hadde sagt ja til å innføre fjernsyn.

Det skjedde først i 1957, med et klart flertall for – bare 24 stemte mot – men hvor mange av representantene ga uttrykk for en generell skepsis til fjernsynet som medium. Fjernsynet ble ikke ”båret til dåpen med noen stor entusiasme”, skriver Hans Fredrik Dahl om stortingsdebatten. De kulturelle motforestillingerne var store, og baserte seg langt på vei på en frykt for å få ”amerikanske tilstander”, hvor ”små barn, fra de aller minste, sitter i timevis og glaner inn i fjernsynsapparatet... hele bydeler ligger i mørke om kveldene, familiene sitter time etter time og ser på fjernsyn” (Dahl og Bastiansen

1999:165). Men den generelle holdningen var, ifølge Dahl, at fjernsyn var noe som ville tvinge seg fram uansett. ”Det vil bli en del av vår framtidige livsform”, som en av representantene uttrykte det (op.cit.:166).

Den offisielle åpningen fant sted 20. august 1960. Statsminister Einar Gerhardsen og Kong Olav talte fra et festpyntet studio på Marienlyst. Gerhardsen beroliget dem som måtte være skeptiske til det nye mediet. Fjernsynet var det ingen grunn til å være redd, mente han, ”Det er jo i virkeligheten et merkelig eventyr som nå møter oss” (op.cit.:294). Markeringen ble avsluttet med et direktesendt show fra Operaen, med Odd Grythe som programleder, og med sangnumre av bl.a. Nora Brockstedt og den amerikanske kvartetten The Deep River Boys som framførte gossellåtene Hallelujah og May Your Wildest Dreams Come True. (*Startskuddet går*, sendt 20.8.60)

Mens det fram til åpningen hadde vært sendinger to dager i uka, ble det fra nå av daglige sendinger. *Dagsrevyen*, som var blitt introdusert i 1958 og fra starten av ble en bærebjelke i programtilbudet, var nå på lufta fire dager i uka. Familieunderholdningen på lørdag ble etablert, først med Erik Diesens *Slagerparaden*, deretter med *Kvitt eller dobbelt*, et quiz-konsept direkte overført fra amerikansk fjernsyn. Faste programposter, som skulle bli stående i tiår framover, slik som Mandagsfilmen og fredagens Detektive, ble introdusert på samme tid.

Det økende programtilbudet ga seg utslag i en eksplosiv vekst i antall fjernsynslisenser, fra 117 i 1958, til 48 500 i åpningsåret 1960, og drøyt 100 000 ved utgangen av 1961. Den tekniske utbyggingen av fjernsynet kom likeledes i gang for fullt etter den offisielle åpningen, hvor de to første senderne som dekket Oslo- og Bergensområdet sto klare. År for år krøp sender- og omformernettet stadig lenger nordover. Trondheim ble tilknyttet i 1961, Bodø i 1964, Tromsø og Hammerfest i 1966. 1. desember 1967 ble senderne i Tana og Varanger satt i drift. Dermed var fjernsynet innført over hele landet.

Denne perioden, fra de første prøvesendingene på midten av 50-tallet og til månelandingen i 1969, danner et eget kapittel i norsk mediehistorie, med paralleller i filmens og radioens første år rundt hhv 1900 og 1920, men med en kanskje enda mer gjennomgripende virkning på publikum som opplevde det. Daværende kringkastingssjef Hans Jacob Ustvedt, som etterfulgte Kaare Fostervoll i 1962, oppsummerte den samfunnsmessige betydningen av fjernsynsutbyggingen slik i 1967: ”Landet ble ikke samlet av Harald Hårfagre i 875. Det var det fjernsynet som gjorde” (*Fjernsynet frem til Kirkenes*, sendt 1.12.67).

2. METODE/ARBEIDSPROSESS

Rapporten bygger på et tredelt materiale: For det første et avismateriale som Henrik Bastiansen hadde samlet inn i forbindelse med et arbeid om partipressen og fjernsynet på 60-tallet.² Dette materialet besto av alt som var skrevet om fjernsynet i partiavisene Arbeiderbladet og Morgenbladet i årene 1962-67, dvs. de årene da fjernsynet ble etablert som medium i befolkningen.

For det andre et utvalg av fjernsynsprogram, til sammen 48 (i tillegg kom 55 Dagsrevy-reportasjer), fra perioden 1956-69. Hovedtyngden lå på perioden 1960-67. De avdelingene som ble dekket, var: Underholdningsavdelingen (FUHA), Opplysningsavdelingen (FOLA), Nyhetsavdelingen (FNYH), Barne- og Ungdomsavdelingen (FBUA) og Filmavdelingen (FFIL).

Filmavdelingens situasjon er litt spesiell. Denne avdelingen hadde ansvaret for innkjøp av alt fiksjonsstoff på 60-tallet, dvs. filmer og serier. I tillegg sto avdelingen for produksjon av aktualitetsprogram som *Filmmagasinet*. Disse programmene er ikke bevart fra denne tiden, siden de ikke ble overspilt men avspilt direkte. Derfor er mange av de programmene som folk forbinder med 60-tallet, nemlig utenlandske serier og filmer, ikke med.

Den tredje typen materiale er intervjuer med publikum som opplevde fjernsynet på 50- og 60-tallet. For å få kontakt med aktuelle personer, sendte jeg pressemelding til 20 aviser – region- og lokalaviser spredt over hele landet – og samtlige av NRKs distriktskontor, samt programposten *Reiseradioen*. Dette ga god respons. Jeg fikk komme på lufta med etterlysning i *Reiseradioen*, på Østlandssendingens fjernsynsnyheter og til sammen 11 distriktssendinger. 40 personer tok kontakt, de fleste på telefon. To personer skrev fyldige brev med skildringer av fjernsyn og oppvekst i hhv. Moss og Gjøvik. Mitt inntrykk var at fjernsynet på 50- og 60-tallet var noe folk hadde lyst til å fortelle om. Den brede programdekningen gjorde at de som tok kontakt, kom fra alle deler av landet. De kom også fra ulike samfunnslag.

Jeg valgte bevisst å gjøre intervjuene så enkle som mulig, i og med at de foregikk på telefon. Personene ble spurt om følgende: Hva som var deres første fjernsynsminne, hvilke program de husket og hvorfor, om de hadde minner

---

² *Kampen om TV-opinionen: Partipressen og NRK-fjernsynet*. Paper til den nordiske medieforskerkonferansen i Kungälv 14.-17. august 1999.

knyttet til bestemte programledere, og om de hadde konkrete minner rundt selve seersituasjonen. Målet var ikke bare å samle informasjon, men også å finne ut hvem som kunne egne seg som intervjuobjekter i filmen.

Så til et kildekritisk problem: Hvor stor verdi har 40 år gamle (og eldre) erindringer om fjernsynet? Har det ikke gått så lang tid at de opprinnelige opplevelsene er blitt visket ut, og erstattet med det man ”tror” man opplevde? Dette er en sentral problemstilling innenfor fag som historie og etnologi – og også i historiske dokumentarfilmer hvor intervjuobjekter framstår som historiske vitner (se bl.a. Nichols 1991).

Historikeren Knut Kjeldstadli hevder at minner har kildeverdi, med visse forbehold. Først og fremst må minnene ifølge Kjeldstadli være basert på førstehånds erfaring, og man må kontrollsjekke opplysningene med andre kilder. Han hevder at de mest pålitelige minnene knytter seg til rutinemessige, gjentatte handlinger. Men også ”det usedvanlige, det oppsiktsvekkende, det sjokkerte, det som nettopp brøt radikalt med hva en vanligvis opplevde” har en tendens til å bli bevart i hukommelsen (Kjeldstadli, 1981:70).

Medieforskeren Birgitta Höijer drøfter også denne problemstillingen i sin bok om det svenske folkets møte med radio og fjernsyn: *Det hörde vi allihop! Etermedierna och publiken under 1900-talet* (Höijer 1998). Höijer sier hun har arbeidet seg fram til følgende ståsted: At visse opplevelser bevares i minnet som unike, spesifikke opplevelser som kan letes fram i ettertid. Men at man samtidig må være bevisst på feilerindring. En måte å kompensere for evt. feilerindring, er ifølge Höijer å kryssjekke opplysninger som kan knyttes til f.eks. konkrete hendelser.

Höijers bok er forankret i den medievitenskapelige retningen som kalles *resepsjonsstudier*. Her er fokus nettopp på publikums erfaringer som en selvstendig kilde til kunnskap om et bestemt mediefenomen. Resepsjonsstudier har bakgrunn i bl.a. den britiske kulturstudie-tradisjonen, som legger vekt på sosiale gruppers egen fortolkning av samfunnet, og i den litteraturvitenskapelige resepsjonsforskningen hvor fokus er på forholdet mellom tekst og lesere, der leserens rolle som aktiv tolker av en tekst danner et viktig premiss.

Resepsjonsstudier innebærer dermed et brudd med den tradisjonelle, kvantitativt orienterte publikumsforskningen, og er blitt definert som: ”(E)it fellesomgrep for tolkingar, dekodningar (avkodningar), lesningar, meiningsproduksjon, oppfatningar og forståing sjåarar har av eit program” (Höijer 1990, sitert i Hagen 2000). Det er dette perspektivet som kan sies å

ligge til grunn for den foreliggende rapporten. Den består av tre hoveddeler. Første del er en gjennomgang av utvalgte program blant det samlede programmateriale, som danner et bakteppe for den andre delen: Publikums opplevelser av fjernsynet. Den tredje delen tar for seg to avisers perspektiv på innføringen av fjernsynet: Dvs. journalister, mediekritikere og –debattanters dagsaktuelle framstilling av programmene.

3. PROGRAM

Nyhetsreportasje

Den første nyhetssendingen gikk av stabelen i april 1958, og programposten fikk fra september samme år navnet *Dagsrevyen* (Dahl og Bastiansen 1999). I og med at opptaksmulighetene var begrenset (videoteknologien ble først innført på slutten av 1960-tallet) er det i dag bare selve innslagene – som ble filmet på 16 mm – som er bevart.

Gjennom reportasjene kan man følge utviklingen i det norske samfunnet gjennom 60-tallet, ikke minst de teknologiske forandringene. 23. desember 1965 er *Dagsrevyen* til stede når grenda Sørmyra ved Kongsberg får elektrisk strøm til jul. Vi ser en familie samlet rundt kjøkkenbordet, med parafinlampa over. Klokken 17 kommer så det elektriske lyset på, og vi ser nærbilde av en veggklokke som slår det magiske klokkeslettet. Året etter (28.9.66) rapporterer Hans Chr. Alsvik fra byggingen av den nye Lofotveien. Han intervjuer bl.a. en eldre mann som forteller at det tidligere tok en hel dag bare å komme seg til butikken, man måtte ro to timer hver vei.

En viktig del av den teknologiske utviklingen er utbyggingen av fjernsynet. Reportasjene forteller hvordan fjernsynet dekker en stadig større del av Norgeskartet. I desember 1966 har det nådd Hammerfest. Reporter Bjørn Granlund siterer en av byens innbyggere som ser de nye fjernsynsmastene som symbol på at mennesket har beseiret naturen. Vi ser bilder fra en TV-forretning og av reklamaplakater for et TV-lotteri. Ordføreren ønsker fjernsynet velkommen til verdens nordligste by.

Gjennom nyhetsreportasjene får vi et innblikk i historiske hendelser som nå får en dobbelt karakter som *fjernsynsbegivenheter*, f.eks. drapet på John F. Kennedy i november 1963. I 1968 er en av de store fjernsynsbegivenhetene forlovelsen mellom kronprins Harald og Sonja Haraldsen. I Oslogatene skildrer Jan P. Jansen stemningen: ”Det tok ikke mange minuttene fra forlovelsen var offentliggjort og til det strømmet folk oppover Slottsbakken...” (19.3.68).

Fjernsynsreportasjene gjenspeiler også mer udefinierbare, kulturelle brytninger i tida. ”Slipstvang på Oslo restauranter” er tittelen på en *Dagsrevy*-reportasje i juli 1964. Reporter Frank Nordli forsøker å komme inn uten slips, men blir stoppet

av dørvakten. Eieren av restauranten blir intervjuet, og nekter å bøye seg for klager på slipstvangen: Når man er ute og hygger seg på restaurant, forventer man at gjestene er ”antrukket”, sier han (25.7.64).

Fire år etter kan man ane en mer politisert tendens. Nå gjelder det ikke bare takt og tone, men mer gjennomgripende samfunnsspørsmål. En Dagsrevy-reportasje i mai 1968 handler om kirkevielse av fraskilte. Det opplyses at hvert tiende ekteskap nå ender med skilsmisse. Hamar-biskop Alex Johnson intervjues, og sier at han av prinsipp ikke vier fraskilte. Han kan ikke gjøre forskjell på de skilte, som spenner fra dem som er ”ufrivillig” skilt til f.eks. en gift mann som ”har forlatt kona og funnet en ung pike”. Å vie den sistnevnte på nytt ville være like ille som å ”velsigne kanoner”. Hvert menneske har *en* sjanse i livet til å bli gift. Det må de ta konsekvensene av, sier Johnson (2.5.68).

Formen i endel av reportasjene virker fremmed i dag. Mange reportasjer på 60-tallet uttrykker en ærbødig holdning til autoriteter hos NRK-journalistene, som skiller seg fra dagens vektlegging av kritisk journalistikk. I juli 1964 kommer president Krustsjov på Norgesbesøk. Hans program følges punkt for punkt, og den ledsagende kommentarstemmen har et dempet og høytidelig preg, som – ihvertfall hørt med dagens ører – gir assosiasjoner mer i retning av en statsbegravelse. Et annet eksempel på ærbødighet overfor maktpersoner er Jan P. Jansens intervju med direktøren av selskapet NorAtom i 1966. Direktøren er optimistisk på atomkraftens vegne, og mener at den i løpet av få år vil kunne erstatte vannkraften. Han får ingen spørsmål om atomkraftens negative konsekvenser (19.8.66).

Men mange av reportasjene fra 60-tallet har elementer som man gjenfinner i dagens fjernsynsjournalistikk, f.eks. fokusering på det dramatiske. I dagene 7.-13. september 1963 foregikk en storstilt forbryterjakt i Østlandsområdet. Fem innsatte i Oslo Kretsfengsel hadde rømt, og Dagsrevyen fulgte politijakten på nært hold. De rømte fangene ble vist med navn og bilde, og vi ser politibiler kjøre i rask fart mot Hadeland, hvor forbryterne antas å oppholde seg. I en skuddveksling mellom forbryterne og politiet blir en lensmannsbetjent såret. Reporter Per Øyvind Heradstveit oppsøker ham i sykesenga hjemme, og klærne med kulehull framvises i nærbilde.

Portrettintervju

Fjernsynsportrettet, basert på studiosamtale mellom journalist og intervjuobjekt, var en etablert form i 1964, hvor vi f.eks. møter Kari Borg Mannsåker i samtale

med Alf Prøysen. I programmet som hadde tittelen *Ei vise vil jeg synge*, forteller Prøysen både om barndommen i 20-tallets Ringsaker og om sin forfatterkarriere. Han framfører her for første gang en av sine mest kjente viser, ”Du ska få en dag i mårå”, og forteller at han er for lat til å skrive romaner. Visen er hans form: ”Hvis man har sagt en ting i en vise, så trenger man vel ikke kjevle det ut til en trilogi eller en svær roman.” Referanser til journalisten som privatperson, noe man helst forbinder med dagens TV, finner man også her, når Prøysen forteller om sitt første møte med Borg Mannsåker, en elegant kvinne som han minst trodde kom fra Paris, men som viste seg å stamme fra Odalen.

Kari Borg Mannsåker var ansvarlig for mange portretter av kjente – og mindre kjente – kulturpersonligheter på 60-tallet, fra Halldis Moren Vesaas til den pensjonerte danselærerinnen Helga Svae. Portrettet av Moren Vesaas er et eksempel på at et portrettprogram ikke trenger særlig annet enn et godt intervjuobjekt for å fungere. Programmet, som består av studiosamtale og opplesninger av Moren Vesaas’ dikt (med tegnede illustrasjoner på bildesiden), kunne like gjerne ha vært sendt i dag. Portrettet av Helga Svae fra 1964 er en del av en større serie – *Dette er Deres liv* – et programkonsept som også har vært i bruk senere. Her ser man forøvrig bruken av et virkemiddel som er svært vanlig i dagens dokumentarprogram, nemlig arkivfilm: Helga Svae og hennes mann som danser tango i 1912.

Underholdningsshow

Program jeg så som faller inn under denne betegnelsen er *Weekend-magasinet*, med artister som spente fra den amerikanske sangerinnen Martha Flowers til sanggruppa Salhuskvintetten, og *Vær min gjest* med Elisabeth Grannemann. Jeg velger imidlertid å gå nærmere inn på en enkelt programserie: *Vi går ombord*, med Erik Bye som programleder. *Vi går ombord* var opprinnelig en radioserie som ble overført til fjernsyn i åpningsåret 1960. Programmet ble sendt hver julaften fram til 1970, og tok utgangspunkt i sjøfolk og kystbefolkningens hverdag, med rom også for andre medvirkende, f.eks. utvandrede gullgravere. Som eksempel velger jeg 1967-utgaven (alle programmene ble sendt direkte fra Universitetets aula):

Programmet åpner på samme måte som hvert år, med et nærbilde av en skipsklokke, ”Skomvær-klokken”, som ringer jula inn. På et podium, bak et stort ror, ønsker Erik Bye publikum velkommen:

Ni julefeiringer har vi hatt sammen på denne måten, med sjøfolk fra fjern og nær, deres familier og folk ellers som på et eller annet vis har tilknytning til det seilende Norge. På skipene kan de høre oss over radioen i kveld, og vi håper det vil gi dem en følelse av å være delaktige i den stemning og i de tanker som råder i denne sal under årets største høytid.

Hedersgjester i kveldens program er pensjonerte sjøfolk fra Sjømannshjemmet i Stavern. Et av høydepunktene er når Bye inviterer tre av dem opp på podiet. Ruvende over de tre gamle skikkelsene, en av dem står rank i ryggen som en gallionsfigur, framfører Bye sitt glansnummer ”Anna Lovinda”, forsterket av Sjømannskoret i bakgrunnen. Dette er et stort TV-øyeblikk. Det samme gjelder et annet innslag, som var en gjenganger i alle programmene: Barn av sjømenn som ble kalt fram for å hilse til sine fedre som var ute på havet på julaften.

En gutt på 6-7 år iført matrosdress forteller at faren er på en båt som heter ”Tatra”, som befinner seg ”i India”. En litt større jente opplyser at hennes far er i Huston. Hun uttaler det på norsk, slik det skrives. Bye: ”Huston, Texas! And the name of the ship, please!” Jenta ser litt sjenert ut over denne utenlandske ordflommen. En gutt forteller at han har fire onkler på sjøen: Ørnulf, Narve, Torvald og Audun. Han ramser opp navnet på alle båtene, til applaus fra publikum i salen. Bye er en virtuos barneintervjuer. Til ei lita jente som forteller at hun er 3 år, spør han. ”Tre år – tre lange år? Synes du at du er *gammel*, Siri?”

Mot slutten av programmet reiser alle i salen seg i ett minutts stillhet for de familiene som har mistet noen av sine kjære på havet i året som gikk. Deretter leser en tidligere krigsseiler, kaptein Oddvar Olsen fra Stathelle, diktet *Flagget* av Nordahl Grieg. Diktet handler om en båt som blir torpedert. Mannen leser nøkternt, uten patos, men det autentiske i situasjonen gir opplesningen en sjelden kraft og intensitet. Helt til slutt hilser Erik Bye til alle sjøfolk på norske skip, og Aase Nordmo Løvberg og Sjømannskoret synger *Deilig er jorden*.

Sett i forhold til dagens fjernsyn kan programmet kanskje virke sentimentalt. Men det oppleves ikke slik. Selv 30 år etter blir man grepet av de menneskene man møter, ikke minst gjelder det Erik Bye selv, som utstråler en sjelden karisma. Programmet bygger sterkt på det retoriske virkemiddelet *pathos*, dvs. et følelsesmessig engasjement, og må forstås ut fra den tiden det ble laget. Erfaringene fra krigen var fremdeles levende blant folk, og sjøfartsnæringen sto også sterkere i folks bevissthet enn i dag.

Debattprogram

Det er et stort sprang fra *Vi går ombord* til norsk fjernsyns første *enfant terrible*, Kjell Arnljot Wig, som med *Aktuell debatt* og senere *Åpen post* introduserte den programformen vi i dag forbinder med f.eks. TV2's *Til debatt*, hvor en sterk og pågående programleder tar opp problemer som representanter for myndighetene må svare for. Det første *Åpen post*-programmet ble sendt i november 1966, og Wig introduserte det slik: "Jeg skal ikke komme med noen programerklæring for denne nye programposten, for her kan alt skje." Deltakerne besto foruten Wig selv, av et panel som representerte "folket og den sunne fornuft", en "anklager" som fikk muligheten til å komme med sin kritikk, og representanter for den institusjonen kritikken var rettet mot.

Det første programmet tok for seg fjernsynet, hvor kringkastingssjef Hans Jacob Ustvedt og fjernsynsdirektør Otto Nes svarte på kritikk av bl.a. Fjernsynsteatret. Det programmet som imidlertid skapte størst oppmerksomhet, handlet om de såkalte spesialskolene for ungdom, som "anklageren", filmregissøren og Dagblad-journalisten Arne Skouen hevdet fungerte som konsentrasjonsleire (9.2.67). Vitner som selv hadde gått på disse skolene, sto fram (dvs. med ryggen til, eller skjult bak et forheng) og fortalte rystende historier om straffemetoder som inkluderte innestenging i et kjølerom og en epileptisk gutt som ble dratt etter håret bortover en korridor.

En byråsjef fra Kirke- og undervisningsdepartementet benekter påstandene, og sier han vil trekke Skouen for retten for ærekrenkelser. Skouen/vitnene vinner imidlertid fram med sin kritikk, og byråsjefen blir stående igjen som en ynkelig figur som må innse at kampen om opinionen er tapt. Innslaget varer så lenge som 1 time og 43 minutter, noe som ville vært utenkelig i dag (selv programmet varer enda lenger). Men selv mer enn tredivet år etter oppleves det som et fengslende rettssalsdrama fra virkeligheten.

Satire

Kjell Arnljot Wig ble med sin selvsikre programlederstil en yndet skyteskive i den neste programformen jeg vil nevne, satireprogrammet. Serien *Kunden har alltid rett* (1964), med frontfigurene Harald Heide Steen jr. og Harald Tusberg, satte fokus på aktuelle mediefenomen som svensk film, porno – og ikke minst fjernsynet selv. Et av programmene inneholder en parodi på både *Aktuell Debatt* (1964) og de såkalte isme-debattene (1963), hvor kjente kulturpersonligheter

diskuterte ideologiske retninger som konservatismen, sosialismen og liberalismen – direktesendt over flere timer fra Centralteatret i Oslo.

Slik framsto disse debattprogrammene i Heide Steen og Tusbergs versjon: Programmet åpner med et mørkt studio med teksten ”Debattstudio” og ”Hvor står *fatalismen*?” Menn i mørke dresser kommer inn og tar plass rundt et bord: ”Kjell Arnljot Wig” med sigarett i munnviken, Rolf Just Nilsen som ”svensk dosent”, Rolv Wesenlund som ”forskningsstipendiat” m.fl. ”Wig” avbryter alle etter to setninger. ”Forskningsstipendiat” Wesenlund mister tråden så snart den elegante studiovertinnen er i nærheten. Alle røyker som besatt hele tiden.

En anonym gjest kommer inn og setter seg med ryggen til, i mørke. Han forteller sin tragiske historie om sin befatning med fatalisme-bevegelsen: ”Jeg er født i hva man vil kalle gode kår, i *værhanens* tegn (...). Jeg hadde muligheter til hva som helst, men mitt liv har etterhvert utviklet seg i en noe spesiell retning...” Han forteller hvordan han ble smittet av sin fars glødende interesse for fatalisme, ble fanget av den, forlot den, og nå holder til ute i skogen: ”Jeg har nå funnet min plass i *defaitismen*, riktig trivelig alt sammen (...). Jeg lever nå etter mottoet *Alt går til samme sted*.”

En annen satireserie fra midten av 60-tallet er *Skjermbildet* (1966), hvor vi bl.a. møter Bjørn Sand som ”publikums røst” – en tidlig utgave av Stutum-skikkelsen. Her møter vi også en parodi på det etterhvert velkjente fenomenet TV-slaven: Et ektepar sitter som paralyisert foran fjernsynsapparatet, de lar barna gå for lut og kaldt vann, og har til og med installert en *telefonsvarer* for å slippe å bli forstyrret. ”Telefonsvareren” er en båndopptaker som er koblet til telefonen på en finurlig måte. Sketsjens avsluttende punch-line er at det er *prøvebildet* de to sitter og ser på. Både *Kunden har alltid rett* og tildels *Skjermbildet* gir en aha-opplevelse av at fjernsynssatire ikke bare er et 90-tallsfenomen, men en form som var minst like levende – og treffsikker – på 60-tallet.

Spørrekonkurranser

Her så jeg eksempler på tre programserier: *Tid er penger* (1963), *Trekampen* (1964) og *Kvitt eller dobbelt* (1966). Den sistnevnte serien er blitt sendt i mer eller mindre uforandret versjon fra 60-tallet til i dag, og forutsettes kjent. *Tid er penger* var en gjettelek hvor to deltakere skulle svare på spørsmål og utføre bestemte praktiske oppgaver, med underholdningsinnslag innimellom. Programleder Arne Hestenes har en lett ironisk stil: ”Vel, da gjør vi oss klar til

den musikalske gjettekonkurransen. Da står De frem sånn, ned i husmorstillingen.” (De medvirkende inntar denne lett krumbøyde posituren.) ”De kjenner reglementet, ikke sant, begge hender sånn... La oss sjekke knappene først – ja de *virker* i dag.”

En langt mer påkostet og ambisiøs serie var *Trekampen*, en Nordvisjonsserie med lag fra Norge, Sverige og Danmark³. Programmene ble direktesendt samtidig fra tre nordiske byer (som skiftet fra gang til gang). Mens lagene var sysselsatt med sin kunnskapstevling, ble lokalbefolkningen i de tre byene oppfordret til å konkurrere om hvem som klarte å samle inn flest mulige gjenstander av et bestemt slag. I programmet med vertsbyene Hamar, Ystad og Haderslev (15.2.64) gjaldt det sveivegrammofoner. Hamar vant til slutt knepent over Ystad, med til sammen 537 innsamlede grammofoner.

Trekampen var et av programmene som ble parodiert i *Kunden har alltid rett*. Det pussige var imidlertid at det virkelige programmet overgikk parodien i (ufrivillig) komikk. Komikken lå på flere plan: Lange og omstendelige – og av og til feilskrevne – spørsmål som gled skjevt over skjermen. En gravalvorlig finsk dommer (”Dommaren säger att svaret är fel!”). Deltakere som defilererte forbi programlederen idet de høytidelig presenterte seg med navn og tittel. Programleder Gunnar Haarberg hadde en tørrvittig hilsen til hver av dem. Til domorganist Ragnar Røgeberg: ”Jeg håper De finner tonen i dag, også!” Men det var kanskje aller mest det ambisiøse opplegget for hele serien som påkalte latteren. Man fikk følelsen av at konkurransen ikke bare var en uskyldig mannjevning, men at landenes ære nærmest sto på spill.

Likevel er det ikke bare det humoristiske aspektet man legger merke til i ettertid. *Trekampen* gir på mange måter et direkte innblikk i fjernsynet som medium på midten av 60-tallet, først og fremst forholdet mellom fjernsynet og publikum. I løpet av den tiden sendingen pågikk, klarte som nevnt seere i Hamar-traktene å samle inn over 500 sveivegrammofoner. Mobiliseringen av seerne kom også til uttrykk på andre måter. Da det viste seg at Hamar hadde vunnet konkurransen, ble de lokale deltakerne hyllet av et improvisert hornorkester, ”bestående av bare gårdbrukere” som det ble sagt av programleder Haarberg. Hvordan det ble opplevd at fjernsynet kom til Hamar, kan man dessuten ane i en sekvens hvor Haarberg står omkranset ikke bare av antikvariske grammofoner så langt øyet rekker, men av smågutter som ser ivrig og sjenert i kamera.

---

³ Nordvisjonen ble stiftet i 1959, som en programutvekslingskanal mellom Norge, Sverige, Danmark og Finland.

Barneprogram

Her tok jeg for meg to serier for de minste barna, begge med en viss didaktisk undertone: *I kosekroken med Pernille* (1963) og *Eventyrstund* (1964/65). *I kosekroken med Pernille* er dukketeater. Programansvarlig var Ragne Tangen. I tillegg til Pernille møter vi Mr. Nelson, som er iført svarte solbriller og snakker med amerikansk aksent, og en rufsete liten fyr som heter Tralle Tonetroll. Pernille er den fornuftige og moderlige, som forsøker å oppdra de andre to. I episoden som har tittelen *Pernille og Mr. Nelson* (22.11.63) må Pernille redde den distré Mr. Nelson ut av et bur han har forvillet seg inni, og hun forsøker å lære Tralle noen sosiale spilleregler: ”Du må huske: Spørre først, og så låne!” Tralle (gjentar): ”Spørre først, og så låne!”

I *Eventyrstund* forteller kjente personer eventyr. Vi møter bl.a. Ingebrigt Davik, Jens Bolling, Berit Brønne og Alf Prøysen. Programmet med Berit Brønne (19.1.64) åpner med at hun sitter og grer en hvit puddel: ”Du må være fin og pen når du skal være på fjernsynet, vet du!” Så, henvendt til oss: ”Nå, kjenner dere igjen Snehvit? Det er ikke henne jeg skal fortelle om i dag, hun skal bare være her, hun. Hun må bestandig være her hos meg, ellers gråter hun.” Brønne forteller så et eventyr om to små dråper, ”det kan hende mye rart med vandråper, vet dere!” *Eventyrstund med Ingebrigt Davik* (25.10.64) åpner med Davik som synger og spiller gitar: ”God morgen, god morgen, her kjem eg inn til deg. No skal vi ha ei kosestund i kråa du og eg...”

Eventyrstund med Alf Prøysen har en annen stil. Her møter vi Prøysen, i lusekofte, sittende bak et bord i Eventyrstudio. Han ser rett på oss:

Ja, nå er det vi som ska ha eventyrstund i hopes. Men å ska vi finna på? Skulle vøri artig med en trøllgubbe, synes du itte det?

Så dikter han inn Grautgramsen:

- Morn, trøllgubbe (...). Er det itte morosamt å bli dikte'? Du var ittno' du, for to minutter sea.

Grautgramsen er ikke sikker på om han synes det er så morsomt:

- De kan godt dikte meg bort att, for je synes itte det er no' moro å vara her i skauen helt åleine.

Prøysen forsikrer ham om at han ikke er alene:

- Vi er hos deg, vi! – Åkke *vi* da, spør trøllgubben. – Ja, je og æille unga som ser på fjernsynet, seie je. – *Fjernsyn*, å er det for no', spør trøllgubben. – Ja fjernsyn, det er ei kasse med knotter på, og så er det et stort bilde utapå, og så er det musikk inni, og sang og viser og slikt. Og synda'n klokka kvart på sju så er det Eventyrstund for de minste.

Prøysen har en helt annen måte å nærme seg sitt publikum på enn de andre. Mens Brønne, Bolling og Davik forteller *til* barna, trekker Prøysen dem med inn i historien og gjør dem til meddiktere. På sett og vis forsøker han å oppheve den avstanden som TV-skjermen representerer. Han forsøker å komme *gjennom* skjermen, helt inn i stua vår. (Davik gjør noe av det samme når han ber oss "komme inn i kråa" til seg, men når han etterpå forteller eventyr, er det på den tradisjonelle måten, *til* oss.) "Ansikt til ansikt" er det uttrykket en av informantene bruker når han skal sette ord på hva som gjorde at fjernsynet ga en annen type opplevelse enn radioen. Denne metaforen er dekkende for Prøysens program.⁴

Utforsking av et nytt medium

Mange av programmene i fjernsynets første år bærer preg av at det er et nytt og ukjent medium for programskaperne. Dette fører ofte til en frisk og spontan tone, slik som f.eks. *Sommer i byen* fra 1962, som avsluttes med at vi ser programlederne Harald Heide Steen og Harald Tusberg sittende på en fortauskafé og vinke til kamera. Men det gir også mange ufrivillig komiske utslag, jmf. *Trekampen*. Et annet eksempel er *Tid er penger*, som starter med en tom scene hvor ingenting skjer. Vi ser publikum som sitter med ryggen til kamera, og musikere som står klare med sine instrumenter. Sekundene går, i øredøvende stillhet. Først etter to minutter kommer programleder Arne Hestenes inn og ønsker seerne velkommen.

Noen av programmene fra begynnelsen av 60-årene bærer preg av at man ikke er bevisst på å utnytte fjernsynets formspråk, dvs. at resultatet blir det som gjerne kalles "filmet radio". F.eks. Erik Byes *Bandittballader* (1963), hvor ikke så mye annet hender enn at Bye står bak en saloondisk med en gitar og synger,

---

⁴ John Ellis' beskrivelse av nærbildets funksjon i film versus TV kan belyse denne effekten: "Close-ups are regularly used in TV, to a much greater extent than in cinema. (...) The effect is very different from the cinema close-up. Whereas the cinema close-up accentuates the difference between screen-figure and any attainable human figure (...) the broadcast TV close-up produces a face that approximates to normal size. Instead of an effect of distance and unattainability, the TV close-up generates an equality and even intimacy." (Ellis 1992: 131.)

mens Odd Børretzen ("en ung mann fra Snarøya") sitter ved siden av og tegner bandittene Bye synger om.

Mange program fra særlig begynnelsen av 60-tallet virker i dag svært passé rent teknisk/fortellermessig. Slik som for eksempel *Istedenfor twist – trekkspillet som ungdommens instrument* (1964). Her tar programleder Arnt Haugen til orde for en oppvurdering av trekkspillet "i vår moderne tid, da Shadow-band med sine gitarer, ledninger og *watt* er så sterkt i skuddet." Vi ser lange, statiske opptak av ungdommer som spiller trekkspill, etterhvert forsøkt "kvikkert opp" av en mannlig danser som beveger seg med store, dramatiske fakter foran de dypt konsentrerte trekkspillerne.

Istedenfor twist gir også et eksempel på at intervjuobjekter ikke var drillet i dagens selvsagte fjernsynskoder, med en trekkspillærer som ser usikkert og flakkende i kamera. Det gjør forøvrig også daværende kringkastingssjef Kaare Fostervoll, når han i august 1960 erklærer fjernsynet for åpent, tydelig hemmet av den uvante situasjonen. Problemene forbundet med å opptre naturlig foran et fjernsynskamera kommenterer han året etter, i nyttårskåseriet *Til ettertanke*: "(D)ette er ei vanskeleg oppgåve. Ikkje berre set mikrofonen og skjermen store tekniske krav. Ein skal sitje rett, ein skal sjå rett på eit publikum som ein ikkje ser..."

Et annet eksempel på et program som idag får en til å trekke på smilebåndet, er *200 000 toner* (1962), hvor programleder Odd Grythe presenterer en amerikansk hammondorgelspiller. Mannen demonstrerer hvordan han kan få orgelet til å spille alt fra bongotrommer til kirkeorgel, til sammen to hundre tusen forskjellige lyder. Til slutt kommer en ingeniør fram og viser seerne innmaten i orgelet, og kan fortelle at tonene skapes "på samme måte som man lager elektrisitet". I dette tilfelle er det imidlertid innholdet som oppleves som passé, med en utstudert interesse for et teknologisk fenomen vi i dag opplever som et tilbakelagt stadium. Selve det visuelle inntrykket er preget av velkomponerte bilder, med tildels utradisjonelle kameravinkler.

Et typisk trekk ved 60-tallets fjernsyn er et langsommere tempo og færre bildeskift enn man i dag opererer med. I noen tilfelle er det nok et utslag av at man ligger etter filmmediet, som allerede på 20-tallet hadde utviklet en hurtig, økonomisk klipperytme. Både *200 000 toner* og *Istedenfor twist* er eksempler på unødvendig langsomt tempo. Men lange kamerainnstillinger trenger ikke nødvendigvis betraktes som en fortellermessig barnesykdom, men som uttrykk for en annen TV-estetikk. Et program med den svenske jazzsangerinnen Monica Zetterlund fra midten av 60-tallet kan ses som eksempel på at svart-hvitt fjernsynet til en viss grad bygget på en annen estetikk enn dagens fargefjernsyn.

Dekoren utnytter her svart-hvitt kontrasten, med modernistiske, geometriske mønstre som dreies langsomt rundt, bak den syngende Zetterlund (jmf. lys/skygge som bærende visuelt element i filmgenre som tysk ekspresjonisme og film noir).

Oppsummering

Program som *Eventyrstund med Alf Prøysen*, *Åpen post* og *Vi går ombord* viser etter mitt syn at fjernsynet etter en første prøve og feile-fase var fullt utviklet rent fortellermessig på midten av 60-tallet. Inntrykket man sitter igjen med etter å ha sett disse programmene, er at de ikke representrer et primitivt forstadium til våre dagers fjernsyn, men at de fungerer på sine egne premisser.

Naturlig nok finnes det mange eksempler på program som i dag virker fullstendig utdatert, som *Trekampen* og *Istedenfor twist*. Som historisk materiale kan imidlertid både de vellykkede og de mindre vellykkede programformatene sies å være like viktige. De belyser bare forskjellige aspekter ved fjernsynsmediet, og samfunnet rundt, i den aktuelle perioden.

Det programmateriale jeg tok for meg, er svært variert både form- og innholdsmessig, og derfor vanskelig å sammenfatte. Men hvis jeg skal forsøke å peke på en generell tendens, så vil jeg trekke fram det selvrefleksive aspektet. Mange av programmene på 60-tallet kretser rundt fjernsynet som fenomen. Det kan f.eks. komme til uttrykk som en selvironisk hyllest til seg selv: *Vær min gjest* med Elisabeth Grannemann (9.5.64) avsluttes med at en dekorasjon formet som et TV-apparat daler ned på scenen, mens Grannemann og de øvrige medvirkende synger: ”Ja, det er TV! Eldgamle filmer vi har sett før, en syngende komiker som er sjarmør, flimrer og utslitte rør – Ja, det er TV!”

Andre eksempler er *Skjermbildet*-sketsjen med TV-slavene og Prøysen-programmet nevnt ovenfor. I Prøysens tilfelle kan man kanskje si at referansene bidrar til å legitimere fjernsynet som et medium å fortelle eventyr i: Fjernsynet er ikke bare en teknisk innretning – en skjerm med noen knotter på – det kan brukes til å trekke deg inn i en annen verden, til å skape kontakt. At dette ikke var selvsagt på dette tidspunktet, framgår av en artikkel i Morgenbladet i 1962 med tittelen ”Barn og fjernsyn. Eventyr skal høres – ikke sees” (16.4.62).

Den selvrefleksive tendensen merkes også i episoden av *Kunden har alltid rett* nevnt tidligere, som bl.a. parodierer *Åpen post* og *Aktuell debatt*. Den røde tråden i programmet er vanlige seeres mening om fjernsynet. Med jevne

mellomrom møter vi Harald Tusberg ute på gata for å spørre tilfeldig forbipasserende hva de kunne kunne tenke seg å se på skjermen, noe som i sin tur danner grunnlaget for sketsjene i programmet. I *Møt Three Hits* (26.7.67) framføres sangen "Ode til TV". Alle disse selvrefleksive referansene kan ses som tegn på den interessen som det nye mediet ble betraktet med – både på og utenfor Marienlyst.

4. PUBLIKUM

Fjernsynet som sosial magnet

”Lemenvandring” er det ordet en mann fra Skotselv i Buskerud bruker for å beskrive fjernsynets sosiale tiltrekningskraft på begynnelsen av 60-tallet. ”De som hadde fjernsyn hadde aldri vært så populære”, sier han. En pensjonert lektor fra Eidsvoll forteller at han og hans kone var de første som kjøpte TV i nabolaget, i 1959. Naboer og venner kom på besøk hver kveld, og hadde gjerne med kaker. Stua ble organisert som en kinosal, og lyset ble slukket under sendingen.

En eldre kvinne fra Odda husker at hun var på besøk hos slektninger i Trøndelag ca 1962. Disse hadde TV, og det kom så mange innom at det til slutt var fullt både i stua og på kjøkkenet. Det var en høytidelig stemning, alle måtte være stille, og hun husker hun syntes det var rart at gjestene ikke en gang fikk lov til å presentere seg for hverandre. ”Stua var helt full, folk satt på dørstokker og folk hang ut av vinduet for å regulere antenna,” minnes en eldre kvinne fra Hunndalen ved Gjøvik. Hun husker imidlertid ikke så mye av selve programmene: ”Vi kvinnfolka måtte holde oss unna for at folk skulle få plass,” forteller hun.

En kvinne oppvokst i Oslo forteller om de forskjellige produktene som vokste fram rundt fjernsynet, slik som *TV-serviset* og *TV-kanna*. TV-serviset hadde en ekstra bred kaffeskål, slik at man kunne ha et kakestykke liggende der. TV-kanna gjorde at husmoren slapp å gå ut og inn med kaffekjelen, og kunne konsentrere seg fullt og helt om fjernsynet. Serveringen blir i det hele tatt nevnt spesielt av flere. Mens den pensjonerte lektoren som sagt opplevde at gjestene tok med seg kaker, husker en mann fra Ombo i Ryfylke at bevertningen tæret på foreldrenes lommebok (de var de første i bygda som fikk TV). I Hunndalen tok man det imidlertid ikke riktig så nøye: ”Folk behøvde ikke noen servering, bare de fikk se på.”

Det første møtet med fjernsynet

Det tidligste fjernsynsminnet i mitt materiale er en Osломann som forteller at han første gang så et fjernsynsapparat under en utstilling i Rådhuset i 1939. Man så den som opptrådte i en ende av rommet og på en skjerm i den andre enden av rommet samtidig. Fjernsynsapparatet var den store attraksjonen på utstillingen, minnes han. Det var en raritet, ”en seriøs raritet”. En annen eldre mann fra Oslo husker at han så fjernsyn for første gang i London i 1948, da han var utsendt ”motorjournalist” på bilutstilling i Earl’s Court. Alle de utenlandske journalistene stimlet sammen rundt apparatet. Hva som ble vist, husker han ikke.

Ett fjernsynsminne reflekterer helt spesielle storpolitiske forhold. En mann oppvokst i Vardø forteller om noe han kaller ”Russer-TV” på begynnelsen av 50-tallet. Dette var kommunister som hadde fått TV-apparater fra Sovjet og som satt og så på sovjetiske program i hemmelighet i ei kjellerstue i Vardø. Selv var han en liten gutt på den tiden, og skjønnte ikke hva de voksne mannfolkene satt og så på. Det var først mange år senere han skjønnte hva det hele dreide seg om. At disse hendelsene fortsatt er belagt med en viss grad av hemmelighetskremmeri, kommer fram ved at mannen ikke ville oppgi sitt telefonnummer, men henviste meg videre til NKPs tidligere formann (nå avdøde) Martin Gunnar Knudsen.

En Osломann forteller at han var med faren på jobb en gang i 58/59, da han selv var 8-9 år gammel. Faren jobbet i elektronikkfirmaet Siemens, og der hadde noen ingeniører bygget et TV-apparat. 30-40 mannfolk satt og så en ishockeykamp på en 14 tommers skjerm: ”Helt fenomenalt”, sier han. Dagen etter var han skolens helt, ”han som har sett TV!” Den pensjonerte lektoren fra Eidsvoll husker ennå tittelen på det første programmet han så i 1959: *Østersfiske i Limfjorden*. De snakket om det lenge etterpå, forteller han.

Mange så de første fjernsynsbildene gjennom et butikkvindu, som en mann oppvokst i Moss. Slik opplevde han fjernsynets inntog i byen:

(D)en første butikken som solgte fjernsyn var, såvidt jeg husker, Standard sportsforretning i Kongens gate. (...) Det ryktes fort at det sto et fjernsyn i utstillingsvinduet (...). Da skolen sluttet, var det om å gjøre å løpe fortest mulig ned til butikken for å få de beste plassene foran vinduet. Dag etter dag, uke etter uke, sto vi skolebarn som fjetret og så på gratis tegnefilm.

Flere har sitt første fjernsynsminne knyttet til dramatiske historiske begivenheter. Mannen fra Ombo i Ryfylke husker at det første programmet han

så var John F. Kennedys begravelse i november 1963. Da var han seks år gammel. Hendelsen gjorde et sterkt inntrykk, han ble gående og tenke mye på "liv og død" etterpå, og stilte foreldrene en masse spørsmål. (Det er også flere andre som opplyser at programmene i forbindelse med drapet på president Kennedy er det første de husker fra fjernsynet.) En mann oppvokst på Lesja i Gudbrandsdalen forteller at familien kjøpte fjernsyn dagen før månelandingen i juli 1969. Han husker spenningen knyttet til om det ville gå bra – om astronautene ville vende tilbake.

Program folk husker

Det programmet som nevnes oftest av informantene, ved siden av fjernsynsbegivenheter som drapet på John F. Kennedy og månelandingen, er *Vi går ombord*. Flere forteller at julekvelden ble lagt opp etter dette programmet. "Et flott, vakkert program", sier en mann fra Hammerfest. "Det var en høytid med Erik Bye", sier en eldre kvinne fra Oslo. "Erik Bye var fjernsynspersonlighet nr. 1", skriver informanten fra Moss. Han fortsetter: "I vår familie ble Erik Bye-programmene på julaften like viktige som både julemiddagen og pakkene."

En Osломann nevner også Byes reportasjereiser fra inn- og utland: "Det som var med Erik Bye, var at han var så lite 'forfina'", sier han. "Han intervjuet alle fra Dalai Lama til gamle kjerringer og gubber som han spiste kaker og vafler sammen med. Alle ble behandlet med samme respekt." Han mener at Byes holdning til sine intervjuobjekter påvirket ham og hans jevnaldrendes syn på andre mennesker: "Det virket *demokratiserende* på oss", sier han.

Et annet underholdningsprogram som nevnes av flere, er Erik Diesens *Slagerparaden* fra begynnelsen av 60-årene. Dette var en serie som tok for seg populærmusikken gjennom vårt århundre, hvor artister som The Monn Keys framførte de forskjellige epokenes slagere i tidstypisk kostyme. Et annet Diesen-program som nevnes, er hans *Prospektkort*-serie (1963), som tok utgangspunkt i Oslos severdigheter, f.eks. Holmenkollen, som dannet kulisse for forskjellige opptredende artister. (Her kan man bl.a. se en trickfilm-sekvens med The Monn Keys som "flyr" på ski over Holmenkollen mens de synger "Vi svever høyt i det blå..."). Flere framhever den profesjonelle kvaliteten ved Diesens programmer, sammenliknet med andre program på samme tid.

Et program som flere husker, er ungdomsserien *Falkeklubben*. Osломannen ovenfor var selv med i et av disse programmene som 13-14 åring, hvor han viste

fram akvariet sitt. Det er særlig de mannlige informantene som trekker fram dette programmet, som ble ledet av Rolf Riktor. Programmet bygget på et slags magasinkonsept, med mange forskjellige innslag, f.eks. Skipper'n-filmer og andre tegnefilmer.

Åpen post og andre debattprogram blir også trukket fram av flere informanter. ”Jeg husker ’Åpen post’ som både spennende, lærerikt og banebrytende for sin tid”, skriver informanten fra Moss. ”Kjell Arnljot Wiigs, og tildels Per Øyvind Heradstveits direktesendte debattprogrammer fra Centralteatret, var meget bedre enn dagens, og beviste at samtaler kan være den beste underholdning”, skriver informanten fra Gjøvik. ”Wig ville ha vært en stor TV-personlighet også i dag”, sier han.

Sportssendinger er en programtype mange trekker fram, både menn og kvinner. En kvinne fra Mosjøen forteller at hun og hennes mann kjøpte fjernsyn i 1964 for å følge VM på skøyter på Bislett i 1965: ”Den opplevelsen det var å skru på fjernsynet og se det i egen stue! Vi *koste* oss med fjernsynet inne i varmen!” En Osломann var ikke så heldig. Sammen med andre skuelystne måtte han nøye seg med å følge mesterskapet gjennom vinduet til en TV-forretning. ”Både unger og voksne sto der i timevis og frøs”, forteller han.

Gjøvik-mannen ovenfor husker at det på 60-tallet ble vist et bredt spekter av sportsgrener: Dansekurranser, bowling, turn, det britiske Derby-løpet (hesteveddeløp) og – av alle ting – direkte overføring av roduelen mellom universitetslagene Oxford og Cambridge. Både han og informanten fra Moss nevner en i dag glemte turnkommentator som het Paal Claessen. Han var spesielt kjent for ”å krydre dødpunkter i sendingen med kommentarer som ofte var svært på kanten, og som henspeilet på intime kroppsdeler og deres funksjon”, som informanten fra Moss uttrykker det. Claessen skal derfor ha fått sparken i NRK. ”Turnsporten ble aldri den samme på TV etter dette”, skriver Gjøvik-mannen.

Ellers er det en rekke program som har festet seg i folks minne, uten at det er plass til å gå nærmere inn på dem: *Lucy-show* med Lucille Ball, *Flintstones*, Detektive-serien *Perry Mason* med Raymond Burr. ”Denne var et absolutt ’must’ å få med seg”, skriver informanten fra Moss. Andre utenlandske serier var *Ivanhoe* med Roger Moore i hovedrollen, og *Robin Hood*. Gjøvik-mannen husker ennå kjenningsmelodien til Robin Hood: ”(D)en startet med fanfare, fulgt av en susende pil inn i et (eike)tre, før et mannskor sang: Robin Hood! Robin Hood! And his band of men/Robin Hood! Robin Hood! Riding through the glenn...”

Teknologisk fascinasjon

Ut fra intervjuene med publikum får man inntrykk av at fjernsynet som *gjenstand* var like fascinerende som selve programinnholdet, ihvertfall i første halvdel av 60-årene. Mange husker merket: ”et Tandberg kjempemonster”, ”en Radionette TV 3”. ”Jeg husker min far var svært stolt av å ha fått fjernsyn i stua”, forteller informanten fra Moss. ”Den første tiden slo han på apparatet lenge før sendingene startet (...), for å få med seg både prøvebildet og ’Gullfiskene’”.

Som nevnt tidligere var det tydeligvis ikke uvanlig at folk bygget egne fjernsynsapparat i prøvesendingenes tid på 50-tallet, som f.eks. en pensjonert fysiker ved Universitetet i Oslo og tre av hans kolleger. En mann fra Skien husker at han første gang så fjernsyn da han var i militæret, hvor noen hadde bygget om et oscilloskop (et apparat man ser f.eks. ”hjertekurver” på) til et fjernsynsapparat med 3 1/5 toms skjerm. På denne fikk de inn sendinger fra Danmark, forteller han.

Flere forteller om folk som bygde egne omformere, før NRK. På Kikuthytta ovenfor Skien skal det ha blitt satt opp en omformer som tok inn prøvesendingene fra Tryvann. En kvinne fra Odda forteller at en TV-forhandler der satte opp en omformer på noe som heter Freimstølen. TV-forhandlernes ansvar kunne for øvrig bli oppfattet å strekke seg langt. En mann oppvokst i Glomfjord i Nordland husker at stedets forhandler måtte opp på fjellet og rette på omformeren hver gang bildet falt ut i bygda. Dette var et krav fra kundene – de hadde jo kjøpt apparatet av ham!

Tukling og strev med antenner er noe av det de fleste forbinder med fjernsynets første år. En eldre mann fra Oslo forteller at han kjøpte en ledning som han snurret på en pinne, la den i vindusposten og dreide den rundt. Dette var i 1959, og man fikk ikke kjøpt ferdige antenner på dette tidspunktet, sier han. Informanten fra Moss gir denne skildringen fra tidlig på 60-tallet:

Antennene var som regel festet til en yttervegg. Nederst på antannemasten var det en spak, som man kunne bruke til å forandre antennens posisjon, slik at man kunne skifte mellom Norge og Sverige. For å få et klart bilde (...) foregikk dette på følgende måte: Mannen i huset sto ute på gårdsplassen og vred på spaken, mens kona sto inne i stua og ropte: ”Det er bare snø... det er bare snø... STOPP!” Nå er det klart bilde! (...) Av og til gikk det rykter om noen som attpåtil fikk inn Danmark. Ved bestemte værtyper med gode mottakerforhold kunne de vri

antennene sine til en spesiell posisjon (...). Vi hørte til og med om noen som hadde fått inn italiensk fjernsyn på denne måten!

Til tross for at fjernsynet etterhvert ble hjemmets nye midtpunkt – det nye ”hovedmøbelet” som informanten fra Gjøvik kaller det – er det flere som opplevde at det ikke kunne erstatte radioen. En mann fra Hemnes i Høland syntes at radioen slo fjernsynet når det gjaldt overføring av skøyteløp. Å høre Knut Bjørnsen og Per Jorsetts kommentarer ”var som å *se* det!” ”(Radioen) hadde like mye sjel som TV”, sier informanten fra Skotselv i Buskerud, som fremdeles kan utenat lange passasjer fra radioteater-serien *Dickie Dick Dickens*.

At fjernsynet for noen aldri ble noe alternativ, kan informanten fra Gjøvik fortelle om: Han hadde en grandtante som hvert år pleide å høre på *Vi går ombord* i radio – det var hennes favorittprogram. Radioen – en rød Kurér – hadde hun fått gjennom Radiogavefondet. I 1960 kjøpte bestefaren hans fjernsyn, og tante Karen ble selvfølgelig invitert til å *se* programmet for første gang. Det var imidlertid en skuffelse: Hun så på i et kvarter, men så gikk hun opp til seg selv og skrudde på radioen. Programmet var mye bedre der, mente hun.

Fjernsynet som statusobjekt

Mange informanter framhever fjernsynet som et statussymbol på 60-tallet. ”Folk ble delt inn etter om de hadde TV eller ikke”, forteller en mann fra Namsos. Antennene spilte en viktig rolle i denne sammenheng, siden de viste for all verden hvem som hadde fjernsyn. Informanten fra Moss får igjen ordet:

Det fantes større og mindre antenner. En liten antenne var lavstatus. En stor antenne ga høyere status. To antenner ga høyest status (...). Da kunne man skifte mellom norsk og svensk fjernsyn, uten å måtte vri på antennen. (...) Etterhvert vokste det opp en skog av fjernsynsantenner på hustakene rundt i hele byen. Vi syntes dette var et imponerende syn. På søndager var det vanlig å gå tur for å se på fjernsynsantenner. Særlig når det ryktes at noen hadde montert en skikkelig svær en!

Det var ikke tilfeldig hvem som var først ute med å få seg fjernsyn, er det flere som påpeker. Informanten ovenfor hevder at det var de ”bedrestilte” familiene som først kjøpte fjernsyn. Med det mener han: ”leger, tannleger, advokater, direktører, disponenter, fabrikkere og forretningsdrivende.” Selv vokste han opp i en arbeiderfamilie, og mener faren kjøpte TV i 1963. Informanten fra

Gjøvik har den samme oppfatningen: ”I arbeiderklassen på Gjøvik var det bare de færreste som hadde fjernsyn i 1960”, sier han. Han kom selv fra det han karakteriserer som arbeider/middelklasse, faren var journalist. Foreldrene kjøpte fjernsyn i 1965.

En kvinne oppvokst i Oslo mener imidlertid at det var ”vanlige arbeidere” som først fikk fjernsyn i strøket hvor hun bodde, på Ullern. Middelklassen var mer avventende, sier hun. Dette rimer med en tendens som Gjøvik-mannen nevner, at mange velstående mennesker var skeptiske til fjernsynet:

En av mine gode venner kom fra en velstående familie, men der i gården ble det aldri kjøpt inn TV. Da han selv ble voksen og stiftet familie kjøpte han brukt fjernsyn – *i svart/hvitt*, i cirka 1974. Noen år senere skulle han skifte ut apparatet. Det ble et nytt, *svart-hvitt TV*.

Fjernsynet var en stor investering på denne tiden. Informanten fra Skotselv husker at flere i nabolaget hans bare hadde apparatet hjemme på prøve i første omgang. Informanten fra Moss husker at fjernsynet oftest ble kjøpt på avbetaling blant ”alminnelige mennesker”. Hjemme hos ham ble det imidlertid betalt kontant, med sparepenger. En kvinne fra Mosjøen betoner også at hun og hennes mann betalte TV'en kontant, ”det var viktig å eie den”. For mange var det spesielle begivenheter som gjorde at de tok det endelige skrittet og kjøpte fjernsyn. Som en Oslo-kvinne forteller:

(Jeg hadde) en mor som ”elsket” Churchill, så grunnen til at vi fikk TV var at hun måtte se begravelsen hans som ble overført. (...) Da Kong Fredrik av Danmark døde måtte det oppleves, men da i farger og TV'en ble byttet!

Oppsummering

To hovedtendenser i intervjuene er at fjernsynet på 50- og 60-tallet ble opplevd som teknologisk attraksjon og sosialt samlingspunkt. Sender, omformer og antenne ble dagligdagse ord. Fjernsynet ble et vindu mot verden, og forente filmens levende bilder med radioens direkte henvendelse. I tillegg var det et møbel som i høy grad la premissene for den øvrige innredningen, og et statusobjekt.

Innkjøp av fjernsyn ble i mange tilfelle gjort i forbindelse med enkelthendelser som f.eks. månelandingen. Fra nå av fikk dramatiske hendelser en ny karakter, som "fjernsynsbegivenheter".

5. FJERNSYNET SETT GJENNOM AVISENE

Fjernsynet som teknologisk eventyr

På samme måte som publikumsintervjuene – og fjernsynsprogrammene selv – reflekterer avisstoffet fra begynnelsen/midten av 60-tallet en sterk interesse for fjernsynet som fenomen. Annonsetekstene forteller at fjernsynsapparatet er det nye konsumentgodet som folk bør skaffe seg: ”Så selvfølgelig passer ARIZONA inn i Deres stue!” (Arbeiderbladet, 19.10.62). En fjernsynsannonse viser en tegning av en far som kommer hjem med et TV-apparat, og blir møtt av ekstatisk barn i døra: ”Mor, det er til oss!” lyder teksten (Arbeiderbladet, 3.12.64).

Fascinasjonen og undringen rundt selve teknologien kommer til uttrykk i avisoverskrifter som ”TV’n kan ikke like sjokkbehandling” (Arbeiderbladet 10.2.65) og ”Fjernsynsapparatene blir sjelden skadd av tordenvær” (Arbeiderbladet 1.6.63). Julaften 1963 har en reporter fra Arbeiderbladet tatt turen opp til Tryvannstårnet for å intervjuer en tekniker som er på vakt. Det betones at mannen har et stort ansvar for julefeiringen i de tusen hjem: ”Når noen i kveld koser seg foran TV-skjermen med Erik Bye og hans ’Vi går ombord’-program, kan en mann som heter Arne Nybø være så vennelig at han drar ut en ledning og gjør bildet om til hvitt-lysende, fresende 23-tommers ingenting.”

Når den første fjernsynssatelitten Telstar skytes opp i 1962, og dermed gjør det mulig å sende program direkte over landegrensene, skriver Arbeiderbladet en poetisk lederartikkel som lovpriser den nye fjernsynsteknologien. Overskriften er ”Telestjernen”:

(D)en vesle TV-satellitten (...) bringer romalderens eventyr rett inn i stua. En nyttig liten stjerne farer rundt jorden med svimlende fart, og på veien tar den imot fjernsynsbilder fra fjerne land og sender dem videre til oss over verdenshavene.

Det er tydelig at man her opplever at man er vitne til en historisk begivenhet som vil få store konsekvenser for nordmenns levesett:

TV-stjernene (...) vil bokstavelig talt gi oss en ny horisont. Vi kommer ikke bare til å lese eller høre om begivenheter rundt om i verden. Vi kan selv være til stede og oppleve de umiddelbare inntrykk som bare øyenvitner får. Fremmede folk og hendinger ti-tusener av kilometer borte kommer like nær oss som det naboen pusler med. Ja, nærmere, for de fleste sitter vel ikke kveld etter kveld og kikker på naboen (Arbeiderbladet, 12.12.62).

Hvor stor oppmerksomhet denne oppskytingen fikk, ikke bare i Norge, blir tydelig når man i Arbeiderbladet samme dag ser at nr. 9 på Radio Lux' Top Twenty-liste heter "Telstar", framført av gruppa Tornados.

Fjernsynsskjermen som sentrum for den offentlige interesse

Men også langt mindre dramatiske fjernsynsbegivenheter kunne få bred dekning i pressen i denne perioden. Man kan få inntrykk av at så snart noe hadde vært vist på skjermen, så hadde det automatisk nyhetens interesse. 4. januar 1962 vier Arbeiderbladet en tospalter på første side til en debatt i kjølvannet av programmet *Kvitt eller dobbelt*. Debatten gikk på hvilken krepsetype som hadde blitt vist i forbindelse med et spørsmål, og debattantene var fagdommer Per Hafslund og en av deltakerne, en lærerskoleelev. I et 7-punkts innlegg et annet sted i avisa tar advokat Alf Nordhus deltakerens parti, og anklager Hafslund for å ha latt det gå prestisje i saken.

I Morgenbladet 7. april 1967 lyder overskriften på en kommentarartikkel: "Tid for et skifte." Artikkelen handler om *Åpen post*, hvor programlederne nylig har skiftet ut to av de tre faste deltakerne i panelet ("juryen"). Artikkelforfatteren mener at også den siste deltakeren, lektor Tove Pihl, burde ha vært byttet ut: "Vi tror seerne nu er lut lei den såkalte liberale, 'moderne' innstilte snusfornuft, parret med den ikke ringe og nokså ukledelige arroganse, som preger fru Pihls opptreden (...)."

Arbeiderbladet har i den perioden jeg tar for meg en fast TV-spalte hvor programmene sendt dagen før vurderes. Kritikken har en direkte form. "Vi kjeder oss, Diesen", heter det etter at første program i serien *Vi tømmer operettelommen* er blitt sendt (29.1.62). "Vi moret oss, Diesen" lyder dommen en måned senere (26.2.62). Morgenbladet har også stadig kritikk av og synspunkter på programinnholdet, fra Fjernsynsteatrets "tunge og dystre" profil til NRKs angivelige venstrevri.

Sentrale fjernsynsmedarbeidere intervjues jevnlig om programplaner, arbeidssituasjon etc. Reportasjen med overskriften ”Rett på sak! sier TVs raskeste mann” handler om Per Øyvind Heradstveits arbeidsdag (Arbeiderbladet 7.2.62). Året etter intervjues han igjen, under overskriften ”En Dagsrevy blir til”. Her forteller han bl.a. at han misliker ordet arbeidstid, og at han har jobben som hobby. Han bruker ikke manus, opplyser han: ”(P)ersonlig synes jeg man bør kunne snakke til folk, ikke lese høyt for dem” (Arbeiderbladet 22.5.63). Heradstveit er opptatt av å understreke fjernsynsmediets spesielle egenskaper: ”Når man jobber i TV må man utnytte dets muligheter, folk skal ikke se på en mann snakke – de skal høre ham, og se handlingen eller stedet han snakker om” (op.cit.).

Kjente navn som Erik Diesen og Erik Bye intervjues om sin programskapende virksomhet. Erik Diesen, som på dette tidspunkt er sjef for fjernsynets underholdningsavdeling, formulerer sin programvisjon slik: ”Min innstilling til underholdning er å forsøke å nå og glede så mange som mulig, og irritere og såre så få som mulig” (Morgenbladet, 24.5.67).

Byes visjon er noe annerledes. Han sier at han ønsker å ”bringe det levende hverdags-Norge, det levende menneske inn.” ”Jeg vil ikke lage TV-underholdning i vanlig forstand”, sier han. ”Jeg har aldri skjönt at underholdning skal ha som mål å slå tiden ihjel. Det behøver ikke være galt, det er bare ikke mitt syn ” (Arbeiderbladet, 20.7.63).

Fjernsynets gjennomslagskraft

Fjernsynsoverføringen av Kings Bay-debatten i Stortinget i august 1963 gjør det klart at fjernsynet ikke bare reflekterer samfunnet det er en del av, men også har potensiale til å gripe direkte inn i samfunnsprosesser. Arbeiderbladet kaller denne sendingen ”en milepæl i forholdet mellom de politiske myndigheter og dem som har valgt dem.” Dette fordi ”man ikke bare møter standpunktene i den politiske debatt, men også menneskene” (20.8.63).

Arbeiderbladets kommentator så positivt på fjernsynsdekningen:

Fjernsynet maktet på en utmerket måte å fange inn ansiktsuttrykk og andre reaksjoner i den fullsatte salen, og selv de lange talene fikk en variert billeddekning som holdt seerne fast. Det var helt tydelig at stortingsrepresentantene hadde innstilt seg på fjernsynsoverføringen. Flere hadde klipt håret.

Kommentatoren roser særlig statsminister Gerhardsens innlegg:

Det var åpen, men sterkt saklig tale fra hans side, båret oppe av en sterk følelse av urettferdighet i de anklager som var rettet mot regjeringen. Det er slikt en merker i fjernsynet bedre enn på noen annen måte – selv i salen, fordi kontakten blir så intim gjennom nærbildene (21.8.63).

Denne egenskapen ved fjernsynsmediet kan også illustreres med et uttrykk som en av informantene bruker når han skal sette ord på hva som gjorde fjernsynet annerledes enn radioen. Man møtte de medvirkende *ansikt til ansikt*, sier han. I dette uttrykket ligger etter min mening svært mye av det man kan kalle fjernsynets gjennomslagskraft. Dette er forøvrig en betegnelse som Morgenbladet-redaktør Chr. Christensen lanserer i 1967 i forbindelse med en refleksjon rundt *Åpen post*-programmene.

For Christensen har dette ordet ikke bare en positiv klang. Artikkelen har som overskrift ”Åpen post – en moderne gapestokk?”, og her skriver han bl.a.: ”Fjernsynet er et medium hvis gjennomslagskraft vi ennå ikke kjenner, og et medium vi idag på langt nær behersker.” Han kritiserer måten Wig stiller myndighetene til veggs på, i en situasjon hvor premissene er lagt av programlederne (på dette tidspunkt har Wig fått følge av Per Ø. Heradstveit):

Kjell Arnljot Wig og konsorter har med ett slag, i historisk forstand, fått en posisjon som kan sidestilles med tidligere tiders orientalske storkhaners. Mens en hel verden skalv for storkhanen som innkalte sine undersåtter til nådeløse forhør – kan Khan Wig innkalle generaldirektører og stortingspresidenter, administrerende direktører og statssekretærer, lektorer og pressefolk. (...) De tar standpunkter og gir løfter foran programlederens taktstokk – og det store, store colosseums masser (Morgenbladet, 18.1.67).

Christensens poeng er at en slik overdimensjonert programlederrolle kan virke antidemokratisk. Programlederen er ikke valgt, men får sin autoritet delvis i kraft av det mediet han representerer.

Morgenbladet-redaktøren er ikke alene om å betrakte fjernsynet med blandede følelser på 60-tallet. I artikkelen ”TV – menneskets fiende nummer en” siteres den amerikanske psykoanalytiker Erich Fromm. Innsenderen ser fjernsynet fra et sivilisasjonskritisk perspektiv, og hevder at velstandsøkningen på 60-tallet har ført til ”store tomrom i det moderne menneskes sjel, som i hysterisk jag søkes fylt med råkjøring, med bil, seks (sic!), sprit, narkotika og med *stirring på skjermen*.”

Artikkelforfatteren hevder i tråd med dette at fjernsynsbildene bare er ”skygger”; de viser ikke den egentlige virkeligheten. ”Det vil ikke gå mange år før man blir lei av TV i Norge av den grunn at disse skyggene som skal bety virkeligheten, in the long run blir svært matte. Kraftigere kost må til.” Han avslutter med følgende profeti : ”Norsk TV vil i stigende grad bli nødt til å kjøre bloddryppende kriminaldramaer pluss sport” (Morgenbladet 14.10.67).

Erik Bye formulerer seg noe annerledes i en artikkel i Aftenposten på omtrent samme tid. Mens debatten ellers i sterk grad var preget av spekulasjoner rundt ”farene” ved fjernsynet, har Bye en mer ydmyk holdning:

Vi står fremdeles i et amatørmessig og famlende forhold til dette medium – et medium som har endret menneskenes liv i land etter land – et medium som innebærer de største løfter og de største farer, og som har krav på å bli tatt dypt alvorlig (sitert i Arbeiderbladet, 12.10.67).

6. AVSLUTNING

Hvis ett ord skulle brukes til å beskrive fjernsynet i den perioden jeg har tatt for meg, så må det bli *moderne*. Man kan si at fjernsynet i etableringsfasen fungerer som en metafor for den generelle moderniseringsprosessen i samfunnet. Flere av informantene knytter det å få seg fjernsyn til det å få seg bil. Både bilen og fjernsynet ble betraktet som konsumgoder og statusobjekter, og begge ble tilgjengelige på omlag samme tid. Bilrasjoneringen etter krigen ble opphevet i 1960, samme år som fjernsynet ble offisielt åpnet.

Den selvrefleksive kretsen rundt fjernsynet i programmene på 60-tallet kan ses i lys av dette. I boka *Mediene og det moderne* skriver Hans Fredrik Dahl, med utgangspunkt i Anthony Giddens, at selvrefleksivitet er et kjennetegn ved vår forestilling om det moderne. Denne forestillingen er en viktig del av tenkemåten i vårt århundre, man kan kanskje si at den er en del av vår mentalitet, eller det felles tankegodset vi ikke er oss bevisst. Det essensielle trekk ved moderniteten, skriver Dahl, ”(synes) å bestå i den selvrefleksive tendens til å anse seg selv som moderne (...) og – riktig nok med en viss ambivalens – *ønske å være det* (Dahl 1995, s. 35).

Ut fra dette kan man hevde at fjernsynet i innføringsfasen var interessant i kraft av å være moderne, på samme måte som radioen og filmen i sin tid var. Diskusjonen omkring farene ved fjernsynet, som har fortsatt til våre dager, kan ses i lys av den ambivalensen som nevnes av Dahl: En fascinasjon for det nye kombinert med uro for mulige skadevirkninger. Denne ambivalensen kommer i uttrykk i konkrete opplevelser hos flere informanter. En kvinne forteller f.eks. at de satt i mørke med solbrillene på når de så fjernsyn den første tiden.

Man kan så spørre om fjernsynet etterhvert vil bli *umoderne*. Informanten fra Hunndalen husker at onkelen uttalte følgende da han kjøpte fjernsyn ca 1960, og så på naboene som flokket seg rundt apparatet: ”Om noen år så kommer en ikke til å gidde å se på det, for jeg husker hvordan det var da radioen kom.” Kanskje kan man se tendensen til at fjernsynet i dag ikke lenger har den samme interesse som for noen tiår siden? Noen av dem som husker fjernsynet på 60-tallet, hevder ihvertfall at fjernsynet ble brukt på en annen måte dengang. ”Man *samlet seg* rundt fjernsynet”, som en informant sier. Det gjaldt ikke bare familien, men hele landet. Fjernsynet var *felles*.

Dette kommer til uttrykk i hele utbyggingen av fjernsynet, fra de første utredningene om en mulig fjernsynsvirksomhet på begynnelsen av 50-tallet til sendernettet sto ferdig i 1967. Det ble sett som en nasjonal oppgave å gi folk over hele landet fjernsyn, på samme måte som strøm og veiforbindelse. Kanskje ga dette fjernsynsmediet en viss legitimitet og tyngde, som igjen nedfelte seg i program som f.eks. *Vi går ombord?*

Men *Vi går ombord* er kanskje likevel ikke helt representativt for programmene som ble laget på 60-tallet. Når man ser mange av dem i dag, gir de nemlig akkurat den opplevelsen som Dahl-sitatet ovenfor peker på: Ønsket om å være moderne. Det programmene framfor alt uttrykker, er selvsikkerhet, en tro på at de er det mest moderne av alt. Så når Odd Grythe viser fram hammondorgelet med to hundre tusen toner, får man følelsen av at han gir oss et glimt inn i noe større, nemlig selve framskrittet. Derfor kan fjernsynets pionertid også ses som en metafor for hele 60-tallet, som var en teknologisk og kulturell brytningstid som kanskje savner sidestykke. Kanskje var fjernsynet framfor alt 60-tallets medium, og at det dermed forteller oss noe vesentlig om denne perioden – og om det som kom etterpå.

LITTERATURLISTE

- Bastiansen, Henrik G.: ”Herr Kringkastingssjef!” Et seerperspektiv på innføringen av fjernsynet i Norge 1960-1963. Levende bilder nr. 3-1991.
- Bastiansen, Henrik G.: Fra referat til reportasje. Dagsrevyen 1960-1969. KULTs skriftserie nr 52, Norges forskningsråd.
- Bastiansen, Henrik G.: Kampen om TV-opinionen. Partipressen og NRK-fjernsynet. Paper til den nordiske medieforskerkonferansen i Kungälv 14.-17. august 1999.
- Dahl, Hans Fredrik: Mediene og det moderne. Oslo: Universitetsforlaget 1995.
- Dahl, Hans Fredrik og Bastiansen, Henrik G.: Over til Oslo. NRK som monopol 1945-1981. Oslo: Cappelen 1999.
- Ellis, John: Visible Fictions. London: Routledge 2000.
- Evensmo, Sigurd: Det store tivoli. Oslo: Gyldendal 1992.
- Hagen, Ingunn: Medias publikum. Oslo: Gyldendal 2000.
- Heide-Steen, Harald: Sett og hørt. En gjenfortelling. Oslo: Gyldendal 1981.
- Heradstveit, Per Øyvind: Ett minutt til sending. Oslo: Aschehoug 1970.
- Höijer, Birgitta: Det hörde vi allihop! Etermedierna och publiken under 1900-talet. Utgitt i serien Etermedierna i Sverige 1998.
- Kirkvaag, Rolf: Kom nærmere! Oslo: Gyldendal 1980.

- Hodne, Bjarne
Kjeldstadli, Knut og
Rosander, Göran (red.): Muntlige kilder : Om bruk av intervjuer i etnologi,
folkeminnevitenskap og historie. Oslo :
Universitetsforlaget, 1981.
- Nichols, Bill: Representing Reality. Indiana 1991.
- Rytter, Chr. K.: Hva er fjernsyn? Oslo: Aschehoug 1953.
- Totland, Geir: Vis fremsyn, kjøp fjernsyn. Prøvesendingene i norsk
fjernsyn. Ms 1995.
- Arbeiderbladet og Morgenbladet: Samlet TV-stoff for årene 1962-67.